

บทที่ 22

ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

1. ความนำ

นับตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วผู้เดินทางต่างดินแดนต่างแคว้นแคว้นมักตั้งเป็นข้อสังเกตว่าคนในแต่ละแห่ง มักมีลักษณะคล้าย ๆ กัน การมีลักษณะเหมือน ๆ กัน ในมโนภาพของผู้เดินทางเหล่านั้นเรียกกันว่าเป็น “ภาพพิมพ์” หรือ “ภาพแบบเดียวกัน” (stereotype) คือ แม้จะมีคนต่าง ๆ กันแต่มีลักษณะเหมือนดังภาพพิมพ์เดียวกันอย่างสเตอริโอไทป์ มีลักษณะคล้ายกับเป็น “ภาพประทับใจ” (impressions) หรือ “การมองภาพรวม” ของชาติใดชาติหนึ่ง แนวโน้มนี้จะหนักไปในทางนิเสธ หรือในทางลบ¹

ตัวอย่าง คือ “ภาพพิมพ์” ของคนบางชาติมีระเบียบวินัย คนบางชาติอยู่สบาย ๆ ไม่ค่อยถือหลักเกณฑ์อะไรนัก คนบางชาติ (เช่น อังกฤษ) เป็นคนประเภท “เก็บตัว” แล้วมักเก็บตัวไม่สนิทกับคนแปลกหน้าได้ง่าย (อย่างที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า “reserved”)

สำหรับชนบางชาติปรากฏมีภาพพจน์ว่า “ตระหนี่” เช่น พวกยิว (Jew) จนมีศัพท์ภาษาไทยว่า “ยิว” ซึ่งหมายถึงคนที่ชอบเอาประโยชน์เข้าตนเท่านั้น

สำหรับคนชาติอื่น ๆ เป็นคนแขก (อินเดีย) ก็ปรากฏภาพพิมพ์อยู่ในคนไทยในทางที่ไม่ค่อยดีนัก คือ กรณีคำเปรียบเทียบระหว่าง “กูกับแขก” เป็นต้น

จากการที่ได้ข้อสังเกตต่าง ๆ เช่นว่านั้นแม้จะไม่ถือว่าตรงตามหลักวิทยาศาสตร์ คือ ยังไม่มีการตรวจสอบด้วยสถิติ แต่ก็ถือว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “ลักษณะประจำชาติ” “อุปนิสัยประจำชาติ” และบางครั้งเรียกว่า “โครงสร้างบุคลิกขั้นมูลฐาน” (basic personality structure)²

¹ Everett K. Wilson, *Sociology* (Homewood, Illinois, Dorsey, 1966), p. 60 fn. 34.

² Thomas F. Hoult, *Dictionary of Modern Sociology* (Littlefield and Adams, 1969), p. 37.

2. คำนิยามและที่มา

2.1 คำนิยาม

ประเด็นว่ามีอุปนิสัยประจำชาติหรือไม่ ยังเป็นข้อถกเถียงและข้ออภิปรายกันมากในสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะยอมรับว่า องคัมคติ หรือมโนทัศน์เกี่ยวกับ “อุปนิสัยประจำชาติ” เป็นสิ่งที่พอเป็นไปได้ คำนิยามมีต่าง ๆ กัน เช่น

2.1.1 คำนิยามที่หนึ่ง

นักสังคมศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมาก 2 ท่าน ได้ให้คำนิยามลักษณะอุปนิสัยประจำชาติไว้ว่า ได้แก่ “ระบบบุคลิกภาพ” ซึ่งมีอยู่ในสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม บุคลิกภาพนี้ได้แก่ตัวขึ้นมาตั้งแต่เยาว์วัยอันเป็นผลจากประสบการณ์ หรือ การอบรมปมนิสัยคล้าย ๆ กัน บุคลิกภาพนี้รวมทั้งคำนิยาม ทัศนคติ และความนึกคิด หรือมโนภาพโดยทั่วไป ซึ่งแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ”³

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะประจำชาติถือว่าเป็น “เอกลักษณ์” หรือ ลักษณะที่เด่นพิเศษอันทำให้นานาชาติแตกต่างกัน

2.1.2 คำนิยามที่สอง

ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ หมายถึง “ลักษณะนิสัยบางอย่าง ซึ่งบุคคลที่อยู่ในประเทศเดียวกันมักมีอยู่คล้าย ๆ กัน ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากเติบโตขึ้นมาในสังคมเดียวกัน และได้รับประสบการณ์และการอบรมต่าง ๆ อย่างเดียวกัน” (คือ ได้ผ่านกระบวนการสังคมประภคต หรือ socialization เดียวกัน)

2.2 ที่มา

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยประจำชาติในระยะเวลาประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา เกิดจากความสนใจเชิงรัฐศาสตร์⁴ คือผู้ที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเป็นนักรัฐศาสตร์ การสนใจอุปนิสัยที่ไม่ใช่เป็นเพียง “อุปนิสัยส่วนบุคคล” (individual character)⁵ ซึ่งมัก

³ A. Kardiner and R. Linton, *The Psychological Frontiers of Society* (New York, Columbia University Press, 1945), p. VIII.

⁴ Mitchell, *op. cit.*, p. 123.

⁵ Henry P. Fairchild (ed.), *Dictionary of Sociology* (Littlefield, Adams, 1977), p. 37.

หมายถึง บุคลิกภาพของบุคคลอันหมายรวมถึง “ความคิด ทักษะคติ นิสัยต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากภาวะทางชีววิทยา และการเรียนรู้ทางสังคม”⁶

ข้อเขียนที่รู้จักกันดี คือ การศึกษาเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนอเมริกันในช่วงเวลาประมาณ 50 ปีภายหลังจากได้รับอิสรภาพ ข้อเขียนดังกล่าวเกิดจากการสังเกตอย่างมีระบบของชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งคือ อเล็กซิส เดอ ทอคเกอวิลี (Alexis de Tocqueville) เดอทอคเกอวิลีเป็นผู้มีเชื้อสายขุนนางฝรั่งเศส เขาเดินทางจากฝรั่งเศสมายัง “โลกใหม่” (the New World) ซึ่งเป็นฉายาเรียกรัฐอเมริกาในยุคนั้นเพื่อศึกษาเกี่ยวกับระบบการลงโทษ (อาจเรียกได้ว่าระบบราชทัณฑ์) แต่เมื่อเขามาถึงสหรัฐอเมริกาเขาได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับอุปนิสัยและความเป็นอยู่ของคนอเมริกัน ต่อมาเขาได้เรียบเรียงหนังสือ ซึ่งได้รับการยกย่องอย่างสูงทั้งในหมู่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยา หนังสือนั้นชื่อ ประชาธิปไตยในอเมริกา⁷ สาระสำคัญประการหนึ่งก็คือ ทอคเกอวิลีเห็นว่า คนอเมริกันมีอุปนิสัยรักความเสมอภาค และชอบการรวมกลุ่ม คือชอบการจัดตั้งสมาคมหรือองค์กรต่าง ๆ ตามความสมัครใจ (voluntary associations) อุปนิสัยดังกล่าวทอคเกอวิลีถือว่าเอื้อต่อความเป็นประชาธิปไตยในสหรัฐอเมริกา

อีกประมาณเกือบ 100 ปีต่อมา ได้มีนักรัฐศาสตร์อังกฤษชื่อ Ernest Barker ได้เรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับทัศนะของนักรัฐศาสตร์หลายคนเกี่ยวกับอุปนิสัยประจำชาติ⁸

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสหรัฐอเมริกาเข้าสู่สงครามหลังจากญี่ปุ่นได้ทิ้งระเบิดที่อ่าวไพล์มุก (Pearl Harbour) รัฐบาลอเมริกันเห็นความจำเป็นที่จะทราบเกี่ยวกับนิสัยของคนญี่ปุ่น จึงให้มีการศึกษาโดยนักมานุษยวิทยาทางวัฒนธรรม ผู้ที่ทำการศึกษานักวิชาการสตรีชื่อ รุท เบนดิคท์ ซึ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้พิมพ์ออกมาเป็นเล่มชื่อว่า ดอกเบญจมาศและดาบ (ชามูไร)⁹ ดอกเบญจมาศเป็นราชสัญลักษณ์ของรัฐบาลแห่งพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีผลงานศึกษาอุปนิสัยของคนเยอรมันที่นิยมลัทธิฟาสซิสต์ (fascism) ของพรรคนาซี (Nazi) ของฮิตเลอร์ ผลงานค้นคว้าเป็นของผู้สืบทอดจากนโยบายของฮิตเลอร์และมาอยู่ที่อเมริกา กลุ่มนักค้นคว้าส่วนใหญ่ทำการวิจัยทางฝั่งตะวันตก

⁶ Fairchild, *op. cit.*, p. 218.

⁷ *Democracy in America* พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1835.

⁸ Ernest Barker, *National Character* พิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1927.

⁹ Ruth Benedict, *Chrysanthemum and the Sword*. พิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1946.

ของอเมริกา คือที่มหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ณ นครเบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley) และหนังสือที่โด่งดังมากเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนเยอรมัน ชื่อบุคลิกภาพอำนาจนิยม¹⁰ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้มีหนังสือเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนอังกฤษ ได้แก่ ผลงานของ กอร์เรอร์ ชื่อ การสำรวจอุปนิสัยคนอังกฤษ¹¹

สำหรับเกี่ยวกับชาติเอเชียก็มีผู้สนใจศึกษา เช่น เกี่ยวกับพม่าและไทย เป็นต้น

3. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

3.1 ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนในแต่ละประเทศมักแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะมีลักษณะบางอย่างของตนเอง ซึ่งไม่เหมือนกับประเทศอื่น เช่น ในเรื่องประวัติความเป็นมาในอดีต สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ศาสนา ปัญหาต่างๆ ได้เผชิญมาและกำลังเผชิญอยู่ทั้งในทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เป็นต้น

3.2 แต่ละประเทศย่อมมีประวัติและวิธีการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” ต่างๆ กัน เช่น ในเรื่อง

- ระบบคุณค่า หรือค่านิยม (values)
- ความเชื่อถือ
- ศาสนา
- ปรัชญาชีวิต
- รูปแบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลฐานะต่างๆ ในสังคม เช่น ในระหว่างสมาชิกในครอบครัว ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ฯลฯ

3.3 คนในแต่ละสังคมได้สร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาและวัฒนธรรมนี้ได้มีอิทธิพลเหนือบุคลิกภาพของบุคคลทั่วไปในสังคม ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งรวมเรียกกันว่าเป็นกระบวนการสังคมนิยม หรือสังคมนิยม (socialization)

- กระบวนการโดยทางตรง ได้แก่ การใช้ความพยายามที่จะให้บุคคลในสังคมได้เรียนรู้และยอมรับการปฏิบัติตามคุณค่าและบรรทัดฐานหรือปทัสถาน (norms) ต่างๆ ของสังคม เช่น การใช้ภาษา การมีมารยาท พฤติกรรมต่างๆ ในสังคม

¹⁰T.W. Adorno, et al. *The Authoritarian Personality*. Harper, 1950. องค์ประกอบเกี่ยวกับบุคลิกภาพประเภทนี้มีแปลไว้ใน บรรพต วีระชัย, และคณะ, *รัฐศาสตร์ทั่วไป* (กรุงเทพฯ, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2524), หน้า 486-488) ซึ่งมี 9 ลักษณะด้วยกัน แต่ลักษณะเด่นมี 2 ประการ คือ โอนอ่อน นบอบต่อผู้มีอำนาจ และหมั่นแคลนผู้ไม่มีอำนาจ

¹¹G.Gorer, *Exploring English Character* พิมพ์ครั้งแรก ค.ศ. 1955.

- กระบวนการโดยทางอ้อม ได้แก่ การที่บุคคลเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับจากการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคมเริ่มตั้งแต่กับสมาชิกคนอื่นในครอบครัวเดียวกันและกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน

3.4 ผู้ที่มีบุคลิกภาพสอดคล้องและปฏิบัติตามที่สังคมต้องการก็จะได้รับการยกย่องและได้รับผลตอบแทนต่าง ๆ อันมีผลทำให้คนทั่วไปพยายามทำตามที่สังคมต้องการ และย่อมเป็นผลให้ลักษณะเด่นบางอย่างของวัฒนธรรมและสังคมนั้นมีอิทธิพลเหนือการเจริญเติบโตของบุคลิกภาพของบุคคลทั่วไปในสังคมนั้น และต่อมาได้กลายเป็นลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

4. ปัญหาในการศึกษาลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

นับตั้งแต่ได้มีการเดินทางท่องเที่ยว และมีการติดต่อระหว่างชนชาติต่าง ๆ กัน ผู้ที่ได้ไปยังดินแดนต่าง ๆ ได้เขียนรายงานให้ข้อสังเกตไว้มากเกี่ยวกับลักษณะพิเศษของคนในประเทศที่ตนได้พบเห็น แต่อาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ว่า การมองและตัดสินว่าสิ่งใดเป็นลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนชาติอื่นเป็นไปอย่างผิวเผิน และมักมีอคติในใจ โดยผู้มองมักจะมี ความเชื่ออยู่แล้วว่าคนชาติอื่นนั้นมีลักษณะเฉพาะที่เด่นชัด และมักพยายามหาตัวอย่างต่าง ๆ มาสนับสนุนความเชื่อของตน

ในยุคที่ความรู้สึกชาตินิยมมีมาก หรือการมีความรู้สึกว่ากลุ่มตนดีกว่ากลุ่มอื่น (ethnocentrism)¹² ย่อมเห็นว่าวัฒนธรรมของชาติตนเองสูงกว่าชาติอื่น ย่อมมองเห็นแต่ลักษณะนิสัยที่ไม่ดีของชาติอื่น และมีการบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อให้เข้าได้กับความเชื่อเดิมของตน อันเป็นผลทำให้มีการดูถูกและเกิดการเข้าใจผิดกันระหว่างชาติ ย่อมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความตึงเครียดในวงการระหว่างประเทศ

5. การมองอุปนิสัยประจำชาติของชาติอื่นในทางนิเสธ

การมองว่าคนชาติอื่นมีลักษณะอุปนิสัยไปในทางที่ไม่ดี มักมีปรากฏอยู่เสมอ จะยก

¹² คำศัพท์ "ethnocentrism" บัญญัติขึ้นมาใหม่โดยนักสังคมศาสตร์ที่มีชื่อเสียง คือ วิลเลียม ซัมเนอร์ (William G. Sumner, *Folkways*, Boston, Ginn, 1906) ซึ่งอาจแปลเอาความได้ว่า "คตินิยมวัฒนธรรมกลุ่มตน" ตามรากศัพท์แปลได้ว่า "การยึดถือเชื้อชาติ ศาสนา หรือลักษณะทั้งหลายของกลุ่มของตนเป็นศูนย์กลาง"

ศัพท์ ethnocentrism หมายถึง "ทัศนคติในการมองวัฒนธรรมของกลุ่มของตนว่าเหนือกว่าของกลุ่มอื่น ๆ"

อ้างอิง G.A. Theodorson and A.G. Theodorson, *op. cit.*, p. 135.

ตัวอย่างที่แสดงถึงความโน้มเอียงที่คนชาติหนึ่งมักมองคนอีกชาติหนึ่งในทางไม่ดี ซึ่งเคยเป็นในอดีตและในปัจจุบันอาจมีอยู่บ้าง ดังต่อไปนี้¹³

- (1) ชาวตะวันตกมักมองคนเอเชียและคนแอฟริกันว่าเป็นชาติด้อยพัฒนาไม่สนใจในความเจริญ
- (2) คนเอเชียบางชาติมักมองชาวตะวันตกว่าเป็นชาติที่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ทางวัตถุ
- (3) คนยุโรปเคยมองคนอเมริกันว่าเป็นชาติที่ฝึกทางมารยาทน้อย ไม่มีความรู้สึกในเรื่องความสวยงามงามและศิลปะ
- (4) คนอเมริกันก็มักมองคนยุโรปโดยเฉพาะคนอังกฤษว่าเป็นคนหัวเก่า ไม่สนใจในความคิดและความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- (5) คนอังกฤษและอเมริกันมักมองพวกลาติน (สเปน อิตาลี อเมริกาใต้) ว่าเป็นพวกเชื่อถือไม่ได้และเจ้าอารมณ์ ฯลฯ

การมองลักษณะนิสัยประจำชาติมักเกินเลยความเป็นจริง เป็นการใช้คำพูดประเภท “เหยียดเหยียด” ซึ่งย่อมนิยมนำไปใช้ได้ง่าย ดังนั้นการศึกษาลักษณะนิสัยประจำชาติควรทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง

อนึ่ง หากจะให้ใกล้เคียงความเป็นจริง ก็น่าจะมองปัญหาและลักษณะนิสัยต่าง ๆ จากสายตาของคนในชาตินั้น ๆ ด้วย¹⁴

นอกจากนี้ควรมองให้ลึกลงไปถึงเหตุผล เจื้อนไข ความจำเป็นและอิทธิพลแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งทำให้คนในชาตินั้นนิยมลักษณะนิสัยที่แสดงออกมา¹⁵

6. ปัญหาเพิ่มเติมในการศึกษาลักษณะประจำชาติ

การศึกษาลักษณะนิสัยประจำชาติในสมัยปัจจุบันประสบความสำเร็จลำบากมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยเดิม ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 5 ประการ คือ

¹³ ดูเพิ่มเติมในคำบรรยายเรื่อง *ลักษณะประจำชาติ* ของประเสริฐ แย้มกลิ่นฟัง, โรเนียว วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 19 ตุลาคม 2515.

¹⁴ทัศนคติของคนในชาติต่อคนชาติเดียวกันมีอยู่เสมอ แต่มักเป็นข้อสังเกต.

¹⁵ อุปนิสัยประจำชาติอาจเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปสำหรับคนบางชาติ สิ่งแวดล้อมนี้เปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ลักษณะและคุณภาพของผู้นำทางการเมือง ตัวอย่างที่เห็นชัดคือกรณีคนจีนในสิงคโปร์ก่อนยุค ลี กวน ยิว เป็นนายกรัฐมนตรี และในช่วงที่เขาเป็นนายกรัฐมนตรี.

ประการแรก ในยุคก่อนนั้นสภาพสังคมไม่ค่อยสลับซับซ้อนมาก (complex) นัก

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงสมัยก่อนก็มีไม่มาก และไม่รวดเร็ว ในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ มีความซับซ้อนและแตกต่างภายในมากขึ้น อีกทั้งกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงก็มีมากขึ้นด้วย

ประการที่สาม ในแต่ละประเทศย่อมประกอบด้วยคนกลุ่มต่าง ๆ มาก ซึ่งอาจแบ่งออกไปตามฐานะ (status) ตามชนชั้น (social class) ตามอาชีพ ตามภูมิฐานะที่อาศัยอยู่ในชนบทหรือในเมือง ตามการเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) คือแล้วแต่ภาษาแล้วแต่ศาสนา เป็นต้น

การพูดถึงลักษณะของคนทั้งชาติ จะต้องระบุข้อแม้และเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น เหตุใดและในกรณีคนทั้งชาติจึงมี ลักษณะนิสัยบางอย่างเหมือนกัน และแตกต่างกันเล็กน้อยเพียงใด ทั้งนี้ เพราะโดยธรรมชาติกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างกันในวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตร¹⁶ ไนโรสนิยมและแบบการดำเนินชีวิต ในปัญหาต่าง ๆ ที่เผชิญและการอยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกัน ข้อแตกต่างเหล่านี้ทำให้บุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นมา มี บุคลิกภาพและลักษณะนิสัยบางอย่างไม่เหมือนกัน แม้จะเป็นคนชาติเดียวกันก็ตาม

ประการที่สี่ ความลำบากในการศึกษาลักษณะประจำชาติอย่างหนึ่ง คือ ในขณะที่ประเทศต่าง ๆ เน้นเรื่องการขยายการศึกษาเพื่อปรับปรุงส่งเสริมคุณลักษณะใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ลักษณะนิสัยประจำชาติจึงอาจเปลี่ยนแปลงไปได้¹⁷

ประการที่ห้า ความแตกต่างระหว่างลักษณะนิสัยประจำชาติของคนชาติต่าง ๆ ในปัจจุบันอาจมีน้อยลงเนื่องจากปัญหาต่าง ๆ และอิทธิพลชีวิตสมัยใหม่ ๆ เช่น สภาพชีวิตในสังคมเมือง (urban society) และสังคมอุตสาหกรรม (industrial society) มีคล้าย ๆ กันในประเทศ นอกจากนี้และมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างประเทศต่าง ๆ ก็มีมากขึ้น จนทำให้เกิดการเอาอย่างกันและกันและประสานเข้าหากันซึ่งเป็นผลให้คนในประเทศต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกันในลักษณะนิสัยบางอย่าง (หรืออาจเรียกว่าลักษณะสากล)

¹⁶ Geoffrey Gorer and John Rickman, *The People of Great Russia: A Psychological Study* (New York, Norton, cited in David Sills, ed., *International Encyclopaedia of the Social Sciences* (vol. 11, New York, Macmillan, 1968), p. 17. นักวิชาการดังกล่าว พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าลักษณะของคนรัสเซียเป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดู ทั้งนี้โดยกล่าวว่าเด็กรัสเซียถูกห่มด้วยผ้าห่ม (swaddled) เป็นเวลานานทำให้เคยชินกับการถูกบังคับคือการอยู่ใต้อำนาจของคนอื่น

¹⁷ หลายประเทศกำลังดำเนินการอยู่อย่างชะมัดเขม้น เช่น ประเทศสิงคโปร์ และประเทศเกาหลีใต้

7. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนไทย

ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติของคนไทยนั้น มีผู้ให้ทัศนะแตกต่างกันมาก ตัวอย่างคือ บางท่านกล่าวว่าคนไทยเป็นคนเมตตากรุณา แต่ก็มีการอธิบายว่าการทะเลาะเบาะแว้งในระหว่างคนไทยอยู่บ่อยๆ จนถึงขนาดเลือดตกยางออก ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นคนไทยที่อยู่ภายในประเทศหรือไปทำงานนอกประเทศ¹⁸ ในอดีตชาวต่างประเทศก็มีความเห็นต่างกัน บางคน เช่น เอนเฮิลเนอร์ต แกมเฟอร์ กล่าวว่า “คนไทยโดยทั่วไปเรียบง่ายและมีการอบรมดี” ส่วนลาตูเบร์กล่าวว่า “ชาวสยามฝึกบุรุษหลานของตนให้มีความเสถียรเยียมตัวอย่างที่สุด” และความเชื่อของชาวสยามในด้านการค้าทุกประเภทนั้น มีอยู่มาก” แต่ความเห็นของนักธุรกิจชาวฝรั่งเศส คือ Veret กล่าวว่า คนไทยไม่ซื่อตรงในการค้า¹⁹

บางท่านกล่าวว่าคนไทยชอบสนุก และมีโครงสร้างทางบุคลิกภาพและทางสังคม หลวมๆ คือขาดวินัย เช่น กรณีของนายจอห์น เอ็มบรี นักมานุษยวิทยาตะวันตก

การค้นคว้าอะไรเป็นลักษณะพิเศษประจำชาตินั้นเป็นเรื่องทำได้ยาก เพราะจะต้องมีการพิจารณาศึกษากันอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และในเชิงสถิติตัวเลข อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปมักอ้างว่าลักษณะประจำชาติของไทยเป็นไปตามทัศนะของสมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ²⁰

8. ลักษณะอุปนิสัยประจำชาติตามทัศนะของสมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ

ตามทัศนะของสมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ²¹ ผู้ได้สมญานามว่าเป็นนักปกครอง

¹⁸ โปรดดูตัวอย่างการถกปัญหาดังกล่าวในข้อเขียนต่อไปนี้ เช่น

ก. “สนทนา : อาชญากรรมกับสังคมไทย”, ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ตุลาคม 2515, หน้า 66-68.

ข. *ไทยรัฐ*, 16 พ.ย. 2517 เกี่ยวกับการประทุรร้ายกันเองในหมู่คนไทยในนครลอสแอนเจลิส มลรัฐแคลิฟอร์เนีย นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างการวิวาทกันระหว่างคนไทยที่ไปทำงานในกลุ่มประเทศตะวันตกและประเทศอื่น ๆ

¹⁹ วิทยา ศิวะศรียานนท์ และทวีวัฒน์ บุณศิริวิวัฒน์, *บุคลิกภาพและลักษณะนิสัยของคนไทยในทัศนะของชาวตะวันตก สมัยอยุธยา พ.ศ. 2475* กรุงเทพฯ, สถาบันไทยคดีศึกษา, 2523 หน้า 42, 44, 45.

²⁰ John F. Embree, “Thailand, A Loosely Structured Social System”, *American Anthropologists*, 52, 2, 1950.

ในปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคม 8 ตุลาคม 2470 เรื่อง “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะนั้นเสด็จไปฟังปาฐกถาด้วย โปรดดูอ้างอิงใน *ประวัติศาสตร์การเมือง* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518) หน้า 3-29.

²¹ เกี่ยวกับชีวประวัติ โปรดอ่าน ประพัฒน์ ตรีณรงค์, *พระประวัติและงานสมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ*, กรุงเทพฯ, แพร่พิทยา, 2516.

(ผู้ก่อตั้งหลายกระทรวง) และเป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ลักษณะอุปนิสัยของคนไทยมีด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่ การรักความเป็นไทย “ปราศจากวิหิงสา” และการรู้จักประสานประโยชน์ซึ่งทรงใช้ภาษาอังกฤษว่า Love of National Independence, Toleration and Power of Assimilation

หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์และสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าลักษณะดังกล่าวตามทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีส่วนถูกต้องอยู่มากสมควรพิจารณาเป็นข้อ ๆ ดังนี้

8.1 ประการที่หนึ่ง: การรักความเป็นไทย

การรักความเป็นไทย คือการรักอิสรภาพเสรี ทั้งในระดับส่วนบุคคลและระดับสังคม

8.1.1 ในส่วนบุคคลนั้น จะเห็นว่าคนไทยชอบการคิดที่เสรี การพูดที่เสรี และการกระทำที่เสรี ซึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นทั้งมโนกรรม วชิกรรม และกายกรรม

ในเรื่องวชิกรรมเห็นได้ชัดในคำกล่าวที่ว่า “พูดได้ตามใจ คือไทยแท้”

8.1.2 สำหรับการคิดที่เสรีภาพในทางส่วนรวม คือในการปกป้องอิสรภาพ คนไทยพยายามป้องกันเอกราชอธิปไตยของชาติไทยมาแต่โบราณกาลจวบจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ คนไทยในยามปกติอาจมีการทะเลาะเบาะแว้ง ชัดแย้งกันแต่เมื่อชาติประสบวิกฤตก็จะหันหน้าเข้าหากันเพื่อไม่ให้ชาติตกอยู่ใต้อิทธิพลของชาติอื่น อนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวที่ว่า “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี” หมายความว่า เมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้น เช่น เมื่อจะเสียเอกราชหรืออธิปไตย คนไทยก็จะมีกรรวมตัวกันขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครอง รักษาความเป็นไทย คือ ความอิสระเสรี

8.2 ประการที่สอง: ปราศจากวิหิงสา

ศัพท์ “วิหิงสา” หมายถึงการเบียดเบียน ลักษณะ “ปราศจากวิหิงสา” จึงหมายถึงการไม่ชอบเบียดเบียน หรือหาเรื่องกับคนอื่น การไม่เบียดเบียนหมายรวมถึงการมีความอดกลั้น ไม่ทำตามอารมณ์ที่ถูกยั่ว หากไทยขาดศีลธรรม ไทยคงวู่วามต่อสู้อยู่โดยใช้กำลังกับอังกฤษและฝรั่งเศสในยุคล่าอาณานิคม และหากเป็นเช่นนั้นโอกาสย่อมมีมากที่ไทยจะเปลี่ยนพละตกเป็นเมืองขึ้นของชาติต่างดาวต่างแดน

8.3 ประการที่สาม: การประสานประโยชน์

การรู้จักประสานประโยชน์ ได้แก่ การรู้จักประนีประนอม การไม่เคร่ง เกรตตรง (dogmatism) และมีการโอนอ่อนอะลุ่มอล่วย บางครั้งเรียกว่าเป็นลักษณะแห่ง “เชิงผลปฏิบัติ” หรือที่บางท่านเรียกว่า “สัมฤทธิคติ” (pragmatism)

ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ที่ว่าไทยฉลาดในการประสานประโยชน์นั้น ก็พียงเห็นได้ตั้งแต่สมัยเมื่อแรกไทยได้ปกครองประเทศสยามในสมัยนั้นพวกขอมยังมีอยู่เป็นอันมาก แทนที่จะกดขี่ขบไล่ ไทยกลับคิดเอาใจพวกขอมให้เข้ากับไทยด้วยประการต่างๆ ยกตัวอย่างดังเช่น พระเจ้ารามคำแหงมหาราชทรงคิดตั้งแบบหนังสือไทยให้ใช้เขียนได้ทั้งภาษาไทยและภาษาขอมด้วยตัวอักษรอย่างเดียวกัน และจารีตประเพณีของขอมอย่างใดดี ไทยก็รับมาประเพณีเป็นประเพณีของไทยไม่ถือทิฐิ คุณธรรมที่ฉลาดประสานประโยชน์อันนี้ คงเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในโบราณสมัย ซึ่งทำให้ขอมกับไทยกลายเป็นชาวสยามพวกเดียวกัน”

นอกจากนี้ ยังทรงยกตัวอย่าง กรณีของการเข้ากันได้ระหว่างคนจีนกับคนไทย และคนฝรั่งกับคนไทยอันเนื่องมาจากการประสานประโยชน์ดังทรงกล่าวไว้ว่า “แม้ในสมัยภายหลังมา เมื่อมีพวกจีนพากันเข้ามาตั้งทำมาหากินในเมืองไทย มาอยู่เพียงชั่วบุรุษหนึ่ง²² หรือ 2 ชั่วก็มักกลายเป็นชาวสยามไปด้วยคุณธรรมของไทยที่กล่าวมา”²³

9. ลักษณะนิสัยประจำชาติไทยอีกทัศนะหนึ่ง

นักวิชาการร่วมสมัยได้แสดงทัศนะไว้ว่าอุปนิสัยของคนไทยมีลักษณะบางอย่างคล้ายคนตะวันออกและมีลักษณะพิเศษ 7 ประการด้วยกัน ได้แก่ การรักอิสรภาพ ความเป็นตัวของตัวเอง การมักน้อย การหาความสุขจากชีวิต การเคารพเชื่อฟังอำนาจ ความโอ้อ่า และความเอื้อเฟื้อ

9.1 ประการที่หนึ่ง : ความรักอิสรภาพหรือความเป็นไทย

โดยปกติคนไทยมีลักษณะนิสัยไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้อื่น ไม่ชอบการควบคุม บังคับเข้มงวด ไม่ชอบการกดขี่ หรือให้ผู้อื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวสั่งการในรายละเอียดในการทำงานและการดำเนินชีวิตส่วนตัว

คนไทยมักเป็นคนที่มีความหยิ่งและรักศักดิ์ศรีของตนเอง การบังคับน้ำใจกันหรือฝืนความรู้สึกของกันและกัน คนไทยถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ

²² คงจะหมายถึงหนึ่งชั่วอายุคน (generation) หมายถึงประมาณ 25-30 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาแห่งการมีครอบครัวมีบุตรผู้สืบสกุล

²³ ประวัติศาสตร์และการเมือง, อ่างแล้ว, หน้า 7.

คนไทยมักไม่ต้องการเอาตัวเองเข้าไปผูกพันกับเรื่องของคนอื่น ไม่ต้องการการเข้าไปมีพันธะกรณี ซึ่งจะจำกัดเสรีภาพของตนเอง

ลักษณะนิสัยนี้ทำให้คนไทยมีการประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้ คือ สามารถดำรงความเป็นชาติและเอกราชมาได้จนถึงวันนี้ และช่วยป้องกันไม่ให้เกิดระบอบการปกครองแบบเผด็จการรุนแรงในประเทศไทย

อนึ่ง คนไทยไม่ชอบทำงานอยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้อื่น เช่น การเป็นลูกจ้างกรรมกรหรือทำงานบริษัทห้างร้านเอกชน นอกจากความจำเป็นจะบังคับหรือสิ่งตอบแทนสูงพอ

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าความรักอิสระภาพดังกล่าวทำให้คนไทยไม่ค่อยมีความรู้สึกผูกพันต่อหน้าที่ คนไทยมักถือตนเองเป็นใหญ่ ซึ่งมีผลทำให้การประสานงานและทำงานเป็นกลุ่มมีปัญหาบางอย่างตามมา

9.2 ประการที่สอง: การย้ำความเป็นตัวของตัวเองหรือปัจเจกบุคคลนิยม (individualism)

ลักษณะที่ใกล้เคียงกับการรักอิสระภาพ คือการให้คุณค่าในความเป็นตัวของตัวเอง ความนิยมนี้ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท²⁴ ซึ่งย้ำความสำคัญของบุคคลเป็นพิเศษ เช่น ถือว่าบุคคลจะเป็นอย่างไรโดยอ้อมแล้วแต่กรรมของบุคคลนั้นในอดีต บุคคลควรพึ่งตนเอง (อตตตahi อตตตโน นาโถ)

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าในวิธีการเลี้ยงดูบุตรของคนไทยก็ไม่นิยมการบังคับเข้มงวด คนไทยนิยมการปล่อยตามใจ

นอกจากนี้ มีปรากฏการณ์ที่ว่าคนไทยไม่ชอบการรวมกันเป็นกลุ่ม ถือหลักต่างคนต่างอยู่ เช่น ที่แสดงออกในสุภาษิต “บ้านใคร ใครอยู่ อุใคร ใครนอน” หรือ “ธุระไม่ใช่”

ในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลควรจะยึดหลัก “เกรงใจ” กันซึ่งหมายถึงการไม่เรียกร้องบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่อยากทำ

9.3 ประการที่สาม: ความมักน้อย

คนไทยมักไม่ดิ้นรนทะเยอทะยานที่จะเอาอย่างคนอื่น และมักถือเสียว่าความสำเร็จของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องของบุญวาสนา ทุกคนอาจมีความสุขได้เท่าเทียมกันทั้งนั้น เพราะเป็นเรื่องภายในใจโดยที่ถึงแม้จะยากจน แต่บุคคลก็หาความสุขได้

²⁴ ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, *อ้วนแล้ว*, หน้า ๗-12.

²⁵ พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือฝ่ายหินยาน (Hinayana) เน้นการปฏิบัติหรือการทำ “กรรม” (มโนกรรม วชิกรรม และ กายกรรม) ด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างจากฝ่าย “มหายาน” (ยาน หรือพาหนะใหญ่) ซึ่งอาศัยผู้นำเป็นผู้นำทางไปสู่พระนิพพาน.

โดยปกติ คนไทยมักถือว่ามักน้อยดีกว่าความมักใหญ่ใฝ่สูง เพราะในประการหลัง มักต้องลำบาก คือต้องอาศัยคนอื่นอีกมาก

ความมักน้อยนี้บางท่านกล่าวว่ามีส่วนทำให้คนไทยมองโลกอย่างยอมรับ คือแล้วแต่ว่าสิ่งใด จะเกิดขึ้นในอนาคตก็ปล่อยให้เกิดขึ้น และเผชิญปัญหาเอาเองในภายหลัง เช่น คำกล่าวทำให้ “ใจเย็น” หรือ “เฉยไว้แล้วดีเอง”

9.4 ประการที่สี่: การย้ายการหาความสุขจากชีวิต

คนไทยมักมองชีวิตในแง่ของความไม่ขัดแย้ง มีการกลมกลืน ลักษณะดังกล่าวเป็นไปในทางตรงข้ามกับคนตะวันตก ซึ่งมักมองชีวิตในแง่ความขัดแย้ง คือ ขัดแย้งระหว่างอำนาจฝ่ายต่ำในตัวตนมนุษย์ (เรียกว่า “id” ตามศัพท์ของ Sigmund Freud)²⁶ และอำนาจฝ่ายสูง (เรียกว่า อันได้แก่ ศีลธรรมและความรู้สึกรับผิดชอบในใจ)

ความเป็นคนสนุกสนานร่าเริง และยิ้มแย้มแจ่มใสของคนไทยเป็นที่ประทับใจชาวต่างประเทศทั่วไป คนไทยดูเป็นคนที่ไม่มีความทุกข์ร้อนและจะทำสิ่งใดก็นึกถึงความสนุกสนานด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้จากการรับวัฒนธรรมทางวัตถุของตะวันตก คือการรับสินค้าต่าง ๆ ที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ ในที่คลับ บาร์ และสถานเสริมสรวยต่าง ๆ

การมีความสุขร่าเริงทำให้คนไทยมีสุขภาพจิตมั่นคง และมีส่วนทำให้รู้สึกไม่มีความจริงจังในชีวิตและมักคำนึงถึงเฉพาะความสุขในปัจจุบัน

ลักษณะนิสัยเช่นนี้มีผลในทางลบ เช่น ทำให้ลำบากในการสร้างระเบียบวินัยในการทำงาน การควบคุมใจตนเอง และการประหยัด

9.5 ประการที่ห้า: การเคารพเชื่อฟังอำนาจ

มีทัศนะหนึ่งซึ่งเห็นว่าคนไทยนิยมการแสดงความอ่อนน้อมและเคารพบุคคลผู้มีอำนาจ และบางครั้งกล่าวว่าคนไทยมีบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม²⁷ จะเห็นได้ว่ามีส่วนถูกบ้าง กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปตามแบบพิธีซึ่งแสดงถึงฐานะสูงต่ำของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

²⁶ ซิกมันด์ ฟรอยด์ เป็นปรมาจารย์แห่ง “จิตวิเคราะห์ศาสตร์” (psychoanalysis) ทฤษฎีของฟรอยด์ เข้าใจได้ง่าย โดยระบุองค์ประกอบแห่งบุคลิกภาพ ว่ามีแรงผลักดันตามธรรมชาติ เรียกว่า “id” ซึ่งมุ่งไปที่การก้าวร้าวและความอยากทั้งมวล แรงผลักดันดังกล่าวจะถูกกดหรือบังคับโดยกลไกทางสังคม ซึ่งเรียกว่า ซุปเปอร์อีโก ผลแห่งการสู้กันระหว่างแรงจากภายในและกลไกทางสังคม คือตัวของเราเอง คือตัวอัตตา (ego).

²⁷ ลักษณะบุคลิกภาพอำนาจนิยมมีการค้นคว้าไว้มากโดยเฉพาะจากนักวิชาการที่ลี้ภัยมาจากประเทศเยอรมันสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผลงานเล่มแรก คือ T.W. Adorno, *The Authoritarian Personality*. อ้างแล้วในส่วนต้นของข้อเขียนนี้.

ซ็อง เช่น ด้วยการแสดงออกในสรรพนามชนิดต่าง ๆ ที่ใช้เรียกแทนชื่อบุคคล ในการปฏิบัติ
ตนต่อผู้ใหญ่ ผู้ที่มีอำนาจมักให้การยกย่อง

อย่างไรก็ตาม พึงพิจารณาว่าในสังคมไทยมีลักษณะที่อาจเรียกได้ว่า “ผู้อุปถัมภ์กับ
ผู้น้อย” (“patron-client”) คือผู้ใหญ่ก็มีหน้าที่บางอย่างต่อผู้น้อย เช่น จะต้องใช้อำนาจด้วย
ความเป็นธรรม จะต้องเป็นห่วงในสวัสดิภาพของผู้น้อย การเคารพเชื่อฟังอำนาจจะเป็นไป
อย่างมีเงื่อนไขคือ อำนาจที่เป็นธรรมซึ่งต่างกับการเคารพเชื่อฟังอย่างเด็ดขาด เช่น ที่พบ
ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ในประเทศเยอรมนีและญี่ปุ่น

ลักษณะไม่เด็ดขาดของการใช้อำนาจและความนิยมความเป็นตัวของตัวเองที่กล่าว
แล้วข้างต้นในวัฒนธรรมไทย ทำให้การใช้อำนาจบังคับบัญชามีขอบเขตจำกัดหลายอย่างใน
สังคมไทย

9.6 ประการที่หก: ความโอ้อ่า

ลักษณะนิสัยนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นและหยิ่งในเกียรติของตนเอง คนไทยนั้น
ถึงแม้ภายนอกจะดูฐานะต่ำ แต่ในใจจริงก็ไม่เต็มใจยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยกว่าผู้อื่น คนไทย
ถือว่าตนมีความสามารถเท่าเทียมกับคนอื่น ถ้าตนมีโอกาสเช่นเดียวกัน

คนไทยไม่ยอมให้มีการดูถูกกันง่าย ๆ และถือว่าตนมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่นในฐานะ
เป็นมนุษย์คนหนึ่ง เมื่อคนอื่นมีสิทธิทำได้ เราก็มีสิทธิทำได้เช่นเดียวกัน

ลักษณะนี้ตรงกับหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งให้เกียรติ
แก่บุคคลเท่าเทียมกันไม่ว่าเขาจะมีชาติกำเนิดอย่างไร คนไทยแสดงลักษณะนิสัยนี้ออกด้วย
การแสดงความโอ้อ่าเพื่อให้คนอื่นยอมรับความสำคัญของตน เช่น ชอบเครื่องแบบ ชอบมี
ตำแหน่งทางราชการที่ให้อำนาจและได้รับเกียรติยกย่อง ชอบแสดงตัวเป็นผู้รู้และการยกย่อง
จากผู้อื่น ชอบการแสดงความเป็นคนมีหน้าใหญ่ใจโต โดยไม่คำนึงถึงฐานะของตน ชอบการ
แต่งกายและใช้ของที่แสดงความภูมิฐาน เช่น การใช้ของที่ทำจากต่างประเทศ ฯลฯ จะเห็น
ว่าแม้แต่คนชนบทก็ชอบแข่งขันกันในเรื่องนี้ เช่น ต้องมีปากกาปลอมทอง วิทยุหรือเครื่อง
ทองรูปพรรณไว้สำหรับอวดผู้อื่น

9.7 ประการที่เจ็ด: มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

คนไทยมีลักษณะเป็นมิตรกับคนทุกคนและมีชื่อเสียงในการให้การต้อนรับแขกหรือ
คนแปลกหน้าที่มาเยี่ยมเยียนอย่างอบอุ่นและด้วยน้ำใสใจจริง คนไทยนิยมความจริงใจและ
ความช่วยเหลือกันในความสัมพันธ์ระหว่างกันและไม่คิดเอาเปรียบผู้อื่น

ความเมตตา กรุณา สงสาร และไม่ซ้ำเติมผู้แพ้ เป็นคุณธรรมสำคัญอันหนึ่งของคนไทย บางครั้งแม้จะโกรธง่าย แต่ก็หายเร็ว บางครั้งเรียกว่า คนไทย “ลืมนง่าย”

10. ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยประจำชาติ

การอภิปรายว่าอะไรเป็นลักษณะประจำชาติมิใช่จะยุติง่าย ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าไม่มีข้อยุติเลยก็ได้ เท่าที่นำมากล่าว ณ ที่นี้เป็นเสมือนบทนำเพื่อเป็นลู่ทางค้นคว้าวิจัยต่อไป

สิ่งที่ใกล้เคียงกับลักษณะประจำชาติ คือ ค่านิยม หรือคุณค่า (values) ของคนในสังคมต่าง ๆ กัน สมควรนำมานาทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมมาแสดง ณ ที่นี้ด้วย ดังต่อไปนี้

11. ความหมายของค่านิยมหรือคุณค่า

11.1 ค่านิยม

ค่านิยมหรือบางครั้งเรียกว่า “คุณค่า” (value) ได้แก่ การถือว่าอะไรดี ไม่ดี²⁸ ในการแสดงออกทางพฤติกรรม การประพฤติปฏิบัติคล้ายตามค่านิยมย่อมได้รับการยกย่อง เรื่องค่านิยมของคนไทยหรือของชาติใดก็ตามเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันได้ไม่มีที่สิ้นสุด ข้อที่ควรพิจารณา คือ

11.1.1 อาณาบริเวณ

ค่านิยมที่กล่าวถึงนั้นหมายรวมถึงคนทั้งชาติหรือเป็นเพียงเฉพาะท้องถิ่น หากมีทั่วประเทศอาจเรียกได้ว่าเป็น “ลักษณะประจำชาติ” หากเป็นในระดับหมู่คณะก็เพียงค่านิยมเฉพาะของหมู่คณะนั้น ๆ เช่น การมุ่งมั่นเอาดีทางวิชาการของคนบางตระกูล หรือบางครอบครัวก็เป็นค่านิยมเฉพาะคนกลุ่มนั้น ๆ เท่านั้น

11.1.2 ขึ้นอยู่กับกาลเวลา

การยกตัวอย่างในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพฤติกรรมของคนไทยอาจไม่ตรงกับสภาพเป็นจริงในปัจจุบันก็ได้ ตัวอย่างก็คือ การเชื่อถือเรื่องผีสิงเทวดาหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมอาจเชื่อมากก็จริงอยู่ แต่ปัจจุบันได้ลดน้อยลงไปมากแล้ว เป็นต้น

²⁸ ค่านิยมเป็นเรื่องทางจิตใจ เป็นเรื่องของความพอใจ เป็นเรื่องของความรู้สึก ดังนั้น value จึงแตกต่างจากเรื่องของประโยชน์ (utility) ทางวัตถุ โปรดดู Fairchild, *op. cit.*, pp. 331-332.

เพื่อให้เห็นความหลากหลายแห่งทัศนะเกี่ยวกับค่านิยมของคนไทย จึงขอนำมาแสดงไว้ ณ ที่นี้โดยย่อ²⁹

12. ค่านิยมสังคมไทยตามทัศนะที่หนึ่ง: การแบ่งค่านิยมออกเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยและค่านิยมอันเป็นลักษณะของสังคมเกษตรกรรม

ค่านิยมตามทัศนะนี้เป็นของ ดร.อดุล วิเชียรเจริญ นักวิชาการผู้วิเคราะห์ค่านิยมในสังคมไทยว่าประกอบด้วยลักษณะสองประการ คือ

(1) ของสังคมไทยแท้ ๆ คือ มีเฉพาะในประเทศไทยกับลักษณะที่เกิดขึ้นเพราะสังคมไทย เช่น สังคมเกษตรกรรม ค่านิยมที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยจัดได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย

(2) ลักษณะบางอย่างที่มีอยู่ในสังคมไทยสืบเนื่องมาจากสภาวะแห่งการที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ ทั้งนี้เพราะประเทศอื่น ๆ ที่มีการประกอบอาชีพทำนองเดียวกัน ย่อมมีค่านิยมดังกล่าวเหมือนกัน หรือคล้าย ๆ กัน

13. ค่านิยมซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

ค่านิยมที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนไทยตามทัศนะของ ดร.อดุล คือ การรักความเป็นอิสระ (individualism) การนิยมครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) การเล็งผลปฏิบัติ และค่านิยมบทบาทของสตรี (female activism)

รายละเอียดมีต่อไป :-

13.1 ค่านิยมที่หนึ่ง: การรักความเป็นอิสระ

การรักความเป็นอิสระหรือปัจเจกชนนิยม เป็นค่านิยมที่ฝังรากลึกอยู่ในชีวิตจิตใจของคนไทย คนไทยไม่ยอมให้ใครมายุ่งเกี่ยวและไม่ต้องการไปยุ่งกับคนอื่น ไม่ชอบอยู่ใต้การบังคับบัญชาของคนอื่น การรักความเป็นอิสระของตนเองนี้ทำให้คนไทยเป็นคนเอาตัวเองรอดไว้ก่อน โดยมีทัศนคติ “ตัวใครตัวมัน” คำนึงถึงความสะดวกสบายของตนเป็นเกณฑ์

ค่านิยมแห่งการรักความเป็นอิสระนี้ อดุล วิเชียรเจริญ กล่าวว่าจะแสดงออกมาในรูปแบบ

²⁹ ข้อคิดเห็นอันดับแรกเรียบเรียงจากข้อเขียนของ อดุล วิเชียรเจริญ, “ค่านิยมของสังคมไทย”, *วารสารธรรมศาสตร์*, มิถุนายน-ตุลาคม 2515, หน้า 138-164.

ของคติ สุภาสิตและคำกลอนต่างๆ เช่น “ทำอะไรได้ตามใจคือไทยแท้” “ตัวใครตัวมัน” “รู้อะไรไม่รู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี”

ดร.อดุล กล่าวว่า โดยทั่วไปค่านิยมแห่งปัจเจกชนนิยมนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมอุตสาหกรรม จึงไม่น่าจะมีในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมการเกษตร ประเทศอื่นที่อยู่ในภาวะสังคมแบบเดียวกับไทย เช่น จีน อินเดีย มีความเห็นแก่ตัวและรักตัวเอง ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ความเห็นแก่ตัวนั้นไม่แรงกล้าเพราะเขามีค่านิยมที่ตรงกันข้ามกับค่านิยมนี้ กล่าวคือ ค่านิยมที่ถือความสำคัญและความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มหรือครอบครัวหรือสถาบันเป็นหลัก

13.2 ค่านิยมที่สอง: ค่านิยมระบบครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวเล็ก

ในทัศนะของ ดร.อดุล การรักษาความเป็นอิสระของคนไทยทำให้เกิดรูปสถาบันทางครอบครัวเดี่ยว ระบบครอบครัวเดี่ยวเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่และลูกเป็นส่วนสำคัญ เมื่อลูกเติบโตและแต่งงานก็มักจะแยกครัวเรือนออกไป หากฐานะทางเศรษฐกิจอำนวย ปู่ย่าตายายหรือญาติบางคนอาจอยู่ในครัวเรือนด้วยก็ได้ แต่โดยทั่วไปแล้วลูกที่แต่งงานแล้วมักจะแยกครัวเรือนอยู่ต่างหาก

ครัวเรือนแบบเดี่ยวนี้มีขนาดเล็กต่างกับสถาบันครอบครัวแบบที่เรียกว่าครอบครัวรวม (extended family หรือ joint family) ซึ่งเป็นครัวเรือนใหญ่ประกอบด้วยลูกหลานญาติพี่น้องซึ่งแต่งงานและมีลูกหลานหลายชีวิตคน แต่ก็ยังรวมกันอยู่เป็นครัวเรือนเดียวกัน ไม่แยกกระจายออก

ลักษณะโครงสร้างของครอบครัวรวมแบบนี้ ปรากฏในสังคมจีน สังคมอินเดีย และสังคมญี่ปุ่น และสังคมของประเทศในยุโรปก่อนที่จะเปลี่ยนสภาพจากสังคมเกษตรมาสู่สังคมอุตสาหกรรม

สังคมไทยต่างๆ ที่เป็นสังคมเกษตร แต่ก็มีค่านิยมนี้อยู่ ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากสังคมเกษตรโดยทั่วไป

13.3 ค่านิยมที่สาม: ค่านิยมการเล็งผลปฏิบัติหรือ “สัมฤทธิ์คติ” (pragmatism)

ค่านิยมที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งของคนไทยตามทัศนะของ ดร.อดุล คือ การเล็งผลปฏิบัติ หรือสัมฤทธิ์คติ กล่าวคือ คนไทยมักไม่ยึดถือสิ่งที่ไม่เห็นผล หรือไม่สอดคล้องกับประโยชน์ของตน

ค่านิยมแห่งการเล็งผลปฏิบัติกลมกลืนต่อเนื่องกับค่านิยมที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือการถือประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ คนไทยมักไม่ปฏิเสธว่าอุดมการณ์ หลักการ และกฎหมาย

เป็นสิ่งสำคัญ แต่จะปฏิบัติตามหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เราอาจจะไม่ปฏิบัติถ้าหากว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นขัดกับประโยชน์ส่วนตัว หรือหากสิ่งนั้นทำให้เสียความเป็นตัวของตัวเอง ก็ไม่ทำ แต่ถ้าการกระทำสิ่งเหล่านั้นเป็นการเสริมประโยชน์ของตน ก็มักทำ

ค่านิยมนี้นอกจากทำให้คนไทยไม่เคร่งต่อระเบียบหรือหลักการแล้ว ยังทำให้คนไทยเป็นผู้ที่ไม่ถนัด ไม่ชอบในการคิดที่เป็นอรรถนัย หรือเรื่องซึ่งเป็นระบบค่านิยมในการเล็งผลปฏิบัติทำให้เป็นการยากแก่คนไทยที่จะเป็นนักคิดแบบนามธรรม (abstract thinker)

ในทัศนะของ ดร.อดุล นักคิดไทยมักแสดงความคิดออกมาในรูปซึ่งจับต้องได้ หรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ สถานการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเคยมีประสบการณ์ ตัวอย่าง เช่น อาจถือว่าสุนทรภู่เป็นนักคิด แต่สิ่งที่ท่านผู้นี้คิดเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย ดังนั้น จึงเข้าใจและจำได้ เช่น “รู้อะไรก็ไม่สู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี” เป็นต้น

13.4 ค่านิยมที่สี่: ค่านิยมบทบาทของสตรี

ค่านิยมบทบาทของสตรี มักเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมอุตสาหกรรมเพราะในสังคมเกษตรสตรีมักมีฐานะต่ำ โดยทำหน้าที่ซึ่งเป็นงานบ้านและไม่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจ

แต่สังคมไทยแตกต่างกับสังคมเกษตรกรรมอื่น ๆ เพราะในสังคมไทยมีค่านิยมยกย่องฐานะและบทบาทของสตรี ถ้าพิจารณาฐานะของสตรีตามกฎหมายก็อาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงไทยยังไม่มีคุณสมบัติที่เทียบเท่ากับผู้ชายในหลายเรื่อง แต่เมื่อพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นว่าความไม่เสมอภาคตามกฎหมายนั้น เนื่องมาจากความสัมพันธ์ฉันสามีภริยาเท่านั้น มิใช่เป็นความไม่เสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายโดยทั่วไป ดังนั้น จะเห็นว่ากฎหมายดังกล่าวมิได้มีผลในสังคมไทยทำให้ฐานะของสตรีต่ำต้อย หรือบั่นทอนบทบาทของสตรีทางสังคมแต่อย่างใด

คนไทยเคยชินต่อการเห็นผู้หญิงทำงานนอกบ้าน ตั้งแต่การไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว ขุดดิน แยกหาม ซ่อมถนน สร้างบ้าน งานในโรงงาน งานในร้านค้าและงานในสำนักงาน ผู้หญิงไทยทำงานเหล่านี้เทียบเท่าเทียมกับผู้ชาย และบางครั้งก็มากกว่าผู้ชายเสียอีก สำหรับคนไทยดูเป็นของธรรมดา แต่ชาวต่างประเทศมักแปลกใจ

14. ค่านิยมในสังคมไทยซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่สังคมอยู่ในสภาพของสังคมเกษตรกรรม

ค่านิยมตามหัวข้อนี้เป็นทัศนะของ อดุล วิเชียรเจริญ ซึ่งต่อจากข้อ 13. ค่านิยมในประเภทแรก (ข้อ 13.) ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อาจขัดแย้งหรืออาจเสริมต่อ คือสนับสนุนค่านิยมในประเภทหลัง คือ สืบเนื่องมาจากการที่มีชีวิตอยู่ในสังคมเกษตรกรรมก็ได้

ค่านิยมในสังคมเกษตรมีลักษณะตรงกันข้ามกับค่านิยมในสังคมอุตสาหกรรม นักวิชาการผู้นั้นได้แยกออกเป็นคู่ ๆ ตามตารางดังต่อไปนี้

ค่านิยมเปรียบเทียบ

		สังคมเกษตร	สังคมอุตสาหกรรม
ค่านิยม	1	ความเฉื่อย (inertial)	ความฉับพลัน (energetic)
	2	การถือฐานานุรูป (prescriptive)	การถือความสามารถ
	3	การถือความสัมพันธ์ส่วนตัว (personalized)	การถือหลักเกณฑ์ (impersonal)
	4	การถือประโยชน์ตนเอง (self-oriented)	การถือประโยชน์ส่วนรวม (organization-oriented)
	5	การถืออำนาจ (authoritarian)	การถือเสรีภาพ (libertarian)

14.1 ค่านิยมที่หนึ่ง: ความเฉื่อย (inertial)

ค่านิยมนี้มีลักษณะเหมือนแรงเฉื่อย (อินเนอร์เซีย inertia) ในฟิสิกส์ กล่าวคือ ถ้าวัตถุที่มีแรงเฉื่อยเคยอยู่กับที่ก็มักจะหยุดแค่นั้น และถ้าวิ่งอยู่อย่างไรก็จะวิ่งอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง

ความเฉื่อยเป็นค่านิยมที่ฝังแน่นในสังคมเกษตรกรรม ทำให้มีความพึงพอใจในสิ่งที่มียู่ ไม่กระตือรือร้นขวนขวาย และมักทำงานแต่เฉพาะเท่าที่จำเป็นในการครองชีพเท่านั้น หากเป็นงานหนักแม้รายได้สูงก็ไม่อยากทำ เพราะมีความเคยชินกับความสบายและชอบทำงานที่สบาย ๆ แม้เงินที่ได้ตอบแทนจะน้อย

14.2 ค่านิยมที่สอง: การถือฐานานุรูป (prescriptive)

ในสังคมเกษตรกรรมการที่จะได้ตำแหน่งหน้าที่การงานนั้นย่อมเป็นไปตามฐานานุรูปตามฐานะของบุคคลหรือตามกำเนิดของบุคคล (ชาติวุฒิ)

การถือฐานานุรูปนี้ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความเหมาะสมของบุคคลในตำแหน่งหน้าที่การงาน การที่บุคคลเข้าดำรงตำแหน่งหน้าที่หรือได้รับมอบหมายหน้าที่มักไม่เกี่ยวกับการมีความ

สามารถ (achieved)³⁰ แต่เพราะว่าผู้นั้นมีฐานะอันควรแก่ตำแหน่งนั้น ๆ ฐานานุกรมเป็นการกำหนดไว้ล่วงหน้า เช่น ต้องเป็นบุตรหลานของผู้มีตำแหน่งทางราชการหรือยศทางทหาร หรือผู้มีฐานะร่ำรวย แต่ในสังคมอุตสาหกรรม การได้ตำแหน่งหน้าที่การงานมักเป็นไปตามความสามารถของบุคคล เพราะถือหลักความสามารถไม่ใช่ถือฐานานุกรมเป็นมาตรฐานตัดสิน

14.3 กำนियมที่สาม: การถือความสัมพันธ์ส่วนตัว (personalized)

ในสังคมเกษตรกรรมความสัมพันธ์ส่วนตัวมีความสำคัญยิ่งในการพิจารณาให้คนเข้าทำงาน หรือในการมอบหมายงาน ผู้รู้จักมักคุ้น ผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นญาติและผู้ที่พักผ่อนพักฝั่งเป็นบุคคลที่จะได้รับการพิจารณาดีกว่าบุคคลที่ไม่คุ้นเคย หรือไม่ใช่พรรคพวกแม้ว่าบุคคลภายนอกเหล่านั้นจะมีคุณวุฒิสูงกว่าก็ตาม

14.4 กำนियมที่สี่: การถือประโยชน์ตนเอง (self-oriented)

การที่จะทำอะไรให้ได้ดีนั้นมักต้องมีเหตุจูงใจ (incentive) เหตุจูงใจในสังคมเกษตรคือ ความปรารถนาที่จะทำเพื่อตัวเอง ถ้าหากว่างานอย่างหนึ่งอย่างใดนั้นไม่ให้ประโยชน์แก่ตัว ก็มักไม่ทำหรือทำไปด้วยความไม่เต็มใจ

ในสังคมอุตสาหกรรมตามทัศนะของ ดร.อดุล มักคำนึงถึงประโยชน์ของหมู่คณะเป็นเกณฑ์ ประโยชน์ของส่วนรวมจะได้รับการเชิดชูเหนือประโยชน์ส่วนบุคคล การปฏิบัติหน้าที่การงาน การพยายามที่จะทำอะไรให้ดีขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมสืบเนื่องมาจากความสำนึกว่าตัวเองมีพันธกรณี และมีความรับผิดชอบต่อหน่วยงาน หรือสังคมที่มีอยู่

14.5 กำนियมที่ห้า: การถืออำนาจ (authoritarian)

กำนियมการถืออำนาจมีอยู่ในสังคมเกษตรโดยทั่วไป และแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ในทุกระดับของโครงสร้างของหน่วยงาน เช่น การที่อำนาจการบังคับบัญชาและการสั่งงานมารวมอยู่ที่ผู้บังคับบัญชาชั้นสูง การถือว่าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีหน้าที่เพียงรับคำสั่งและปฏิบัติตาม ถือว่าความถูกต้องหรือไม่ถูกต้องของการสั่งงานมิใช่อยู่ที่เหตุผล แต่อยู่ที่ผู้มีอำนาจเป็นผู้สั่งหรือไม่

³⁰ โดยปกติในสังคมวิชายามักแบ่งลักษณะของฐานะหรือสถานภาพ (status) ออกเป็น ascriptive (ascribed status) คือ “สถานภาพติดตัว” เช่น เพศ ผิวพรรณ อายุ กับ achieved status คือสถานภาพที่ได้มาในภายหลัง ซึ่งบางครั้งแปลว่า “สถานภาพสัมฤทธิ์” อันได้แก่ การได้พัฒนาความสามารถหรือความสำเร็จ เพราะการศึกษาสูงขึ้น รายได้สูงขึ้น และเหตุอื่น ๆ.

ดร.อดุล ได้ตั้งข้อสังเกตว่า คนไทยมีความ เป็นตัวของตัวเอง อันเป็นค่านิยมประจำชาติอย่างหนึ่ง แต่ก็มี ค่านิยมการถืออำนาจ ซึ่งขัดแย้งกันอยู่เป็นการขัดกันทางค่านิยมและขัดกันทางบุคลิกภาพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องหาทางออกด้วยการไม่แสดงความเป็นตัวเองกับผู้มีอำนาจ ผิดถูกเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็เก็บไว้ในใจ จะสังเกตเห็นได้ว่าคนไทยนิยมการนิ่งไม่แสดงความขัดแย้งกับคนแปลกหน้า อนึ่ง คนไทยแสดงออกซึ่ง “ความเกรงใจ” คือเฉยเสีย เมื่อเป็นกรณีขัดแย้งกับผู้มีอำนาจ คนไทยมักไม่แสดงออกด้วยผลแห่งค่านิยมการถืออำนาจ และถ้ารู้สึกว่าจะทนไม่ได้ ก็หลบหลีก ซึ่งเป็นวิธีการรักษาตัวรอด

15. ค่านิยมของไทยอีกทัศนะหนึ่ง

ทัศนะนี้เป็นของนักสังคมวิทยาไทยผู้หนึ่ง³¹ คือ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ท่านได้กล่าวไว้ว่า ค่านิยมของคนไทยมี 9 ประเภท ได้แก่ ความมั่งคั่ง อำนาจ ความเป็นผู้ใหญ่ จิตใจนักเลง การเป็นเจ้านาย การมีใจกว้าง การรู้จักกตัญญูรู้คุณ การยกย่องความเป็นปราชญ์ และรู้จักที่ต่ำที่สูง ดังจะได้กล่าวต่อไป

15.1 ค่านิยมที่หนึ่ง: ความมั่งคั่ง

เงินมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดแนวทางและรูปแบบของพฤติกรรมของคนไทย³² กำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลอย่างเห็นได้ชัด ตั้งแต่การแต่งกายการกินอยู่ การคบหาสมาคม การอาชีพ กระทั่งศีลธรรม อันมีผลทำให้มีการโกง การลักขโมย การกลั่นแกล้ง หรือการทำลายกัน

15.2 ค่านิยมที่สอง: อำนาจ

“ค่านิยม” ทั้งสองอย่างคือ “เงิน” และ “อำนาจ” นี้ไม่ใช่เป็นเพียงค่านิยมในสังคมไทยเท่านั้น หากเป็นของสากล ซึ่งในประเทศต่างๆ ก็ถือเป็นค่านิยมเช่นกัน เงินและอำนาจ จะมีความสำคัญต่อคนในเมืองมากกว่าคนบ้านนอก

15.3 ค่านิยมที่สาม: ความเป็นผู้ใหญ่

ความเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นค่านิยมของสังคมไทย แบ่งตามทัศนะของไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้ดังนี้ คือ

³¹ ไพฑูรย์ เครือแก้ว, *ลักษณะสังคมไทย* (พระนคร, โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2513), หน้า 91-103.

³² แนวคิดต่างๆ นี้เป็นของนักสังคมวิทยาดังกล่าว และผู้อ่านอาจอธิบายได้ว่า ค่านิยมแห่งความมั่งคั่ง หรือการถือเอาเงินสำคัญนั้น ปรากฏอยู่ในแทบทุกสังคมทั่วโลก.

ประการที่หนึ่ง: ความเป็นผู้ใหญ่ มีตำแหน่งและฐานะทางสังคมหรือราชการสูง (ซึ่งก็มักมีอายุมากด้วย)

ประการที่สอง: ความเป็นผู้ใหญ่ หมายถึงผู้ที่สูงอายุ

ประการที่สาม: ความเป็นผู้ใหญ่ หมายถึง อายุราชการ หรืออายุของการทำงาน เฉพาะอย่างมานาน

15.4 คำนิยามที่สี่: “จิตใจนักเลง”

จิตใจนักเลงที่เป็นค่านิยมของคนไทยโดยทั่วไป ที่สังคมยกย่องนับถือและถือว่าเป็นคุณสมบัติและพฤติกรรมที่ดีของบุคคล พอสรุปได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง: จิตใจนักเลง คือ การมีใจสปอร์ต ซึ่งหมายถึงการมีจิตใจกว้างขวาง ไม่ถือเนื้อถือตัว ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น ไม่จุกจิกเรื่องเงินทอง สามารถเลี้ยงเพื่อนฝูงได้³³

ใจสปอร์ตในข้อนี้หมายรวมถึงความไม่เห็นแก่ตัวในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้รักษาความเป็นธรรม ไม่เอาเปรียบผู้น้อยหรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชา

ประการที่สอง: จิตใจนักเลง คือ มีลักษณะเป็นชายแท้หรือเป็น “แมน”

คนไทยยกย่องคนที่มีลักษณะเป็น “แมน” คือ เป็นคนกว้างขวาง เอาเพื่อนเอาฝูง เป็นคนกล้าหาญเข้มแข็ง³⁴

ประการที่สาม: จิตใจนักเลงเกี่ยวกับการมีลูกน้อง

ลักษณะของการมีลูกน้องมีพรอคมี่พวก หรือที่เรียกว่า เป็นเส้นสายเดียวกันนั้น เป็นลักษณะอันสำคัญของสังคมไทยอันหนึ่ง โดยเฉพาะการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจ

15.5 คำนิยามที่ห้า: “การเป็นเจ้านาย”

ตามทัศนะของไพฑูรย์ เครือแก้ว ลักษณะของการเป็นเจ้านายแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง : หมายถึง การได้รับการแต่งตั้งให้มีเกียรติและตำแหน่งในสังคม

³³ ลักษณะนี้ หากพิจารณาเชิงตรรกวิทยาหรือตามเหตุผลแล้วจะเห็นว่ามักหมายถึงการมีเงินทองมากพอ โดยไม่คำนึงว่าจะหามาได้อย่างไร คือโดยสุจริตหรือไม่สุจริต

³⁴ คำนิยามนี้ดูแคบไปเพราะมีผลกระทบเพียงครั้งหนึ่งของประชากร การกล่าวถึงค่านิยมประจำชาติควรที่จะกินความถึงทุกคนในสังคม

ให้เป็นบุคคลพิเศษ เป็นข้าราชการ การเป็นเจ้าของคน รวมถึงการได้ยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นขุน หลวง พระ พระยาในสมัยก่อน

ประการที่สอง : หมายถึง การทำงานเบาหรือมืออาชีพที่ต้องนั่งโต๊ะ หรือมืออยู่ มีกินโดยไม่ต้องทำอะไร ลักษณะเจ้านายอันนี้ยังรวมไปถึงการดูถูกการทำงานด้วยมือหรือ ด้วยกำลังกาย แม้แต่พ่อค้าที่ทำงานขยันขันแข็งก็มักได้รับความยกย่องน้อยกว่าข้าราชการที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน

ประการที่สาม : หมายถึง การมียศถาบรรดาศักดิ์ มีอำนาจหน้าที่

15.6 ประการที่หก: ความใจกว้าง

คนไทยนิยมนับถือคนที่มีใจบุญสุนทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบท การมีจิตใจ เมตตากรุณาโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และทำบุญทำทานให้แก่คนจน และคนที่ขาดปัจจัย การมีจิตใจอันกว้างขวางนี้รวมถึงการมีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้าน ต่อแขกแปลก หน้า และต่อสัตว์เลี้ยงด้วย

15.7 ค่านิยมที่เจ็ด : ความกตัญญูรู้คุณ

สังคมไทยมีวิธีไหว้ครูเพื่อแสดงความกตัญญู การไม่รู้บุญคุณของพ่อแม่ และผู้ที่ เคยช่วยเหลือย่อมได้รับตำหนิติเตียน การเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่ตัวหรือเกื้อกูลผู้มีพระคุณ เป็นการแสดงออกของค่านิยมของสังคมไทย

อนึ่ง ขอให้พิจารณาความในกาพย์เรื่อง พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ที่ประณาม “ศิษย์ ไม่รู้คุณครู ลูกไม่รู้คุณพ่อแม่มัน” นอกจากนี้ควรตระหนักว่าเมื่อพูดถึง “ลูกทอผี” เป็น คำประณาม คือตำหนิผู้ไม่รู้คุณบิดามารดา

15.8 ค่านิยมที่แปด : ยกย่องปราชญ์

ไพศุรีย์ เครือแก้ว กล่าวว่า การยกย่องผู้มีวิชาความรู้ หรือปราชญ์มีมาแต่ตั้งแต่สมัย โบราณ ในปัจจุบันมีการพยายามได้รับการศึกษาทั้งในและต่างประเทศไม่เพียงเพื่อประกอบ อาชีพแต่ให้สังคมยอมรับว่าเป็นผู้รู้

การศึกษาเพื่อเอาปริญญาของคนไทยมุ่งเพื่อได้เกียรติ³⁵ เพื่อให้มีฐานะทางสังคม และเพื่อไม่ให้เกิดปมด้อยในสังคม

15.9 คำนิยมที่เก่า : ความเคารพนบนอบรู้จักที่ต่ำที่สูง

คนไทยรู้จักทำตนอ่อนน้อม รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ เคารพผู้สูงอายุหรือฐานะทางสังคม สูงกว่า

16. ความส่งท้าย

เรื่องลักษณะประจำชาติและค่านิยมของคนแต่ละชาติที่นำมากล่าว ณ ที่นี้เป็นการ แนะนำให้เผชิญกับประเด็นปัญหา อีกทั้งเป็นทัศนะของผู้ได้ระบุนามมาแล้วเท่านั้น

ทัศนะที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะกรณีของคนไทย ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัว ย่อมสามารถ อภิปรายสนับสนุนหรือโต้แย้งได้มาก ย่อมไม่มีข้อยุติ อนึ่ง แม้จะมีข้อสังเกตเพียงเรื่องเดียว คือ คำกล่าวที่ว่าสังคมไทยมี “โครงสร้างแบบหลวม ๆ” (loosely structured) อันหมายถึง การที่คนไทยไม่เคร่งเรื่องระเบียบวินัย และการไม่ทำตามกรอบแห่งสถาบัน ก็ปรากฏว่าได้มี ข้อเขียนสนับสนุนหรือแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างมาก อนึ่ง มีข้อเขียนของนักมานุษยวิทยา อเมริกัน ชื่อบุคลิกภาพของชาวไร่ชาวนาไทย³⁶ ข้อเขียนดังกล่าวก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ มาก ประเด็นสำคัญก็คือไม่ว่าจะพูดอะไรออกมาย่อมมีผู้หาข้อยกเว้นว่าคำกล่าวนั้นไม่ถูก หรือไม่ตรงกับสภาพของสังคมที่ใดที่หนึ่งได้เสมอ ทั้งนี้รวมทั้งการอธิบายว่าคนไทยมีลักษณะ “อดทนปึกป็น” ด้วย³⁷

17. หนังสือนอ้างอิง

17.1 Benedict, Ruth. *The Chrysanthemum and the Sword : Patterns of Japanese Culture.*

Boston, Houghton, Mifflin. 1946.

17.2 Fromm, Erich, *Escape from Freedom*, New York, Farrar & Rinehart, 1941.

³⁵ คำอธิบายของ ไพฑูริย์ เครือแก้ว สอดคล้องกับตัวเลขของผู้สนใจและเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษา ในปี พ.ศ. 2529 มี นักศึกษาระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐ สถาบันเอกชน วิทยาลัยครู วิทยาลัยเทคนิค และสถาบันอื่น ๆ ประมาณ 1 ล้านคนจากจำนวนประชากร 52 ล้านของประเทศ

³⁶ Herbert Philips, *Thai Peasant Personality*. University of California Press, 1965.

³⁷ เฉลียว บุรีภักดี และ หลุยส์ จำปาเทศ, *คุณลักษณะความอดทนปึกป็นของคนไทย*, กรุงเทพฯ, 2523.

- 17.3 Inkeles, Alex and Levinson, Daniel J. *National Character The Study of Modal Personality and Sociocultural Systems*, in G. Lindzey; *Handbook of Social Psychology*, Vol. 2, 1954.
- 17.4 Kemp, Jeremy. *Aspects of Siamese Kingship in the Seventeenth Century*, Bangkok, Sivaphorn, 1969.
- 17.5 Mulder, Niels, *Everyday Life in Thailand : An Interpretation*. Bangkok, Duang Kamol, 1979.
- 17.6 Rubin, Herbert, "Will and Awe : Illustration of Thai Villager Dependency Upon Officials", *Journal of Asian Studies*, May, 1973.
- 17.7 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, "เอกลักษณ์ของชาติ" ใน *จำนงค์ ทองประเสริฐ, พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติ* (กรุงเทพฯ, คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา, 2527), หน้า 65 - 73.

คำถามท้ายบทที่ 22

- 1) ปัญหาในการศึกษาอุปนิสัยประชาชาติมีอะไรบ้าง
- 2) ลักษณะอุปนิสัย “ปราศจากวิหิงสา” ของคนไทยเกี่ยวข้องกับ “การประสานประโยชน์” อย่างไร
- 3) การประสานประโยชน์เกี่ยวข้องกับ “สหจิต” และ “การขัดแย้ง” ในสังคมไทยอย่างไร
- 4) อริยาสัยของชาติในทัศนะของ พ.อ.ปิ่น มุกทุกันต์ เป็นอย่างไร

“People are the roots, the state is the fruit. If the roots are sweet, the fruits are bound to be sweet.”

Mahatma Gandhi
Father of Modern India

“ประชาชนเปรียบเสมือนรากไม้ รัฐเป็นผลไม้ หากรากไม้มีรสหวาน ผลไม้ย่อมมีรสหวานไปด้วย.”

มหาตมะ คานธี
บิดาแห่งอินเดียยุคใหม่
จาก มหาตมะ คานธี *ชีวประวัติของข้าพเจ้า* กรุณา กุศลาสัย แปล
(กรุงเทพฯ, กมลากร, 2515), หน้า ๘.